

Maturitné zadanie 4

❖ Úloha č. 1

Lexikálna rovina jazyka, lexikológia, slovná zásoba

Významová (lexikálna) rovina jazyka

Lexikológia je jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá skúmaním slovnej zásoby súčasného jazyka.

Slovo (lexéma, lexikálna jednotka) je univerzálna jednotka jazyka, je to ustálený celok, ktorý má svoj vlastný lexikálny a gramatický význam. Pod pojmom **lexikálny význam slova** rozumieme vecný obsah slova, slovo ho má vždy, nemôže bez neho existovať (napr. *dom: budova, stavba na bývanie*). Pod pojmom **gramatický význam slova** rozumieme schopnosť slova vyjadriť gramatické kategórie, ako napr. rod, číslo, pád. Obidva významy sú zložkami pojmu **úplný význam slova** (majú ho plnovýznamové slová).

**Lexikológia neskúma úplný význam slova (predmetom jej záujmu totiž nie je gramatický význam slova), preto v modernej lexikológii nehovoríme o slove, ale o lexéme ako jej základnej jazykovej jednotke.*

Slovná zásoba jazyka (lexika) je otvorený súbor jednoslovných a viacslovných pomenovaní, ktoré slúžia človeku v istom jazykovom spoločenstve na vyjadrenie mimojazykovej skutočnosti. Všetky slová v jazyku tvoria **slovnú zásobu (lexiku)**.

Slovná zásoba sa ako otvorený súbor slov mení a vyvíja najrýchlejšie zo všetkých jazykových zložiek. Citlivo reaguje na zmeny v spoločnosti. Má však pevný základ, ktorý nazývame jadro slovnej zásoby.

Jadro slovnej zásoby je tá časť slovnej zásoby, ktorá sa najmenej podriaďuje zmenám. Je stála a vyvíja sa veľmi pomaly. **Jadro slovnej zásoby** tvoria slová, ktoré pomenúvajú najbežnejšie stránky života. Takéto slová sú **bezpríznačné (neutrálne)** a používajú sa najčastejšie (napr. človek, zem, matka). **Štylisticky príznačné (zafarbené) slová** sú také slová, pri ktorých si uvedomujeme ich zviazanosť s určitým typom textu.

Slovnú zásobu národného jazyka tvorí súbor všetkých slov daného jazyka. Najdôležitejšia a najpočetnejšia je **slovná zásoba spisovného jazyka a nárečová slovná zásoba**.

Individuálnu slovnú zásobu si človek rozvíja čítaním beletrie, vedeckej literatúry, dennej tlače, počúvaním rozhlasu, komunikáciou s ľuďmi atď. Tvorí ju súbor slov jednotlivca. **Individuálna slovná zásoba** môže byť **aktívna** (patria sem slová, ktoré jednotliviec nielen pozná, ale ich aj aktívne používa) a **pasívna** (tvoria ju slová, ktoré jednotliviec síce pozná, ale v bežnej komunikácii ich nepoužíva).

Členenie slovnej zásoby

➤ podľa vecného významu

a) **plnovýznamové – neplnovýznamové**

b) **jednovýznamové**

viacvýznamové

1. **základný význam**, napr. ľudská hlava;

2. **prenesený význam**:

- ✓ metafora - prenesenie významu na základe vonkajšej podobnosti; napr. *hlava kapustná, hlava rodiny*;
- ✓ metonymia - prenesenie významu na základe vnútorných súvislostí; napr. *hlava na hlave*;

➤ podľa vzájomných vzťahov

a) **homonymá** - rovnozvučné slová, napr. *stopky – hodinky, stopky na ovocí*;

b) **synonymá** - rovnoznačné slová, napr. *pekný, krásny, nádherný*;

c) **antonymá/ opozitá** – slová s opačným významom, napr. *pekný – škaredý, ráno – večer*;

d) **paronymá** – majú rovnaký gramatický základ a veľmi podobnú, ale nie totožnú vonkajšiu formu, najčastejšie sa to využíva pri tvorbe krížoviek a hádaniek, napr. *oko – okno, ona – tona, skok – skon – slon – sklon – sklo*;

➤ podľa počtu slov, potrebných na vyjadrenie jedného lexikálneho významu (jedného javu)

a) **jednoslovné pomenovania**, pri ktorých sa jeden lexikálny význam pomenúva jedným slovom, napr. *hodiny, vrana, hore, modrý*; takýchto pomenovaní je väčšina.

b) **viacslovné pomenovania**, pri ktorých sa jeden lexikálny význam pomenúva viacerými slovami, takéto viacslovné pomenovania nazývame **ustálené slovné spojenia**; **ustálené slovné spojenie** pomenúva jeden lexikálny význam ako celok, nedá sa rozdeliť, dokonca z neho nemôžeme ľubovoľne niektoré slovo vynechať bez straty lexikálneho významu (*kurie oko, dusičnan sodný, hádzať hrach na stenu*);

medzi **ustálené slovné spojenia** patria:

- **združené pomenovania** sú také ustálené slovné spojenia, ktoré nemajú expresívny charakter, väčšina združených pomenovaní plní v jazyku funkciu termínov (*šijací stroj, bezpečnostný technik, štátny úradník, konať dobro*), ak môžeme viacslovné združené pomenovanie nahradiť jednoslovným pomenovaním, hovoríme o **univerbizácii** (diplomová práca – diplomovka, minerálna voda – minerálka, sanitné vozidlo –

sanitka); opakom univerbizácie je **multiverbizácia**, pri ktorej sa jednoslovné pomenovanie nahradí viacslovným pomenovaním (*financie – finančné prostriedky, darovať – dať do daru*);

- **frazeologizmy (frazeologické jednotky)** sú ustálené slovné spojenia s obrazným a nerozložiteľným významom, ktorý je často expresívny (*vziať nohy na plecia, hrať otvorenú hru, streliť capa*);
- **príslovia** sú také ustálené slovné spojenia, ktoré majú konštrukciu vety, prípadne súvetia; sú stručným vyslovením ľudového názoru na nejakú skutočnosť, vyjadrujú ľudovú múdrosť, pričom z nich vyplýva ponaučenie (*kto je skúpy, ten je hlúpy; všade dobre, doma najlepšie, jedna lastovička leto nerobí; pod lampou býva najväčšia tma*);
- **porekadlá** sú obrazným pomenovaním, ktoré sú blízke prísloviám, ale nevyplýva z nich ponaučenie (*akoby hrach na stenu hádzal, išiel s bubnom na zajace, dostal sa z blata do kaluže*);
- **pranostiky** sú ustálené slovné spojenia, ktoré predstavujú ľudové skúsenosti z dlhodobého pozorovania prírodných javov a počasia (sú to často tzv. dlhodobé predpovede počasia spojené s kalendárom, *Katarína na ľade, Vianoce na blate; studený máj, v stodole raj*);
- **prirovnania** sú spojenia slov založené na podobnosti rozličného druhu (farba, veľkosť, činnosť...), opakovaným používaním sa z nich môžu stať ustálené slovné spojenia (*ostrý ako britva, chrániť ako oko v hlave, červený ako paprika, tvrdohlavý ako mulica*).

➤ podľa citového zafarbenia

a) **neutrálne**, napr. matka, tri, ješť, ruka;

b) **citovo zafarbené/expresívne slová**:

1. **zdrobneniny/deminutíva+**, podávateľ nimi vyjadruje svoj kladný vzťah k pomenúvanému, napr. ručička, Anička, nožička;
2. **familiarizmy/hypokoristiká+**, sú lichotivé slová s príznakom maznavosti, používajú sa hlavne v súkromných prejavoch, napr. mamka, ocinko, Janičko, holúbok;
3. **detské slová+**, napr. papať, maco, bubák;
4. **eufemizmy+** sú slová, použitím ktorých podávateľ zjemňuje svoj prejav, napr. *uhol si namiesto opil sa, zaspal naveky namiesto zomrieť*;
5. **pejoratíva/hanlivé slová-**, vyjadruje sa nimi záporný postoj, napr. frňák, držgroš;
6. ***augmentatíva-**, zveličujeme nimi základný význam, napr. hlavisko, psisko, dlhočizný;
7. ***dysfemizmy-** ide pri nich o zveličované zdôrazňovanie zápornej vlastnosti, napr. *ožran – pijan, hnát – noha, chajda – dom*, patria sem aj nadávky (*ty teľa, ty zmija*);

8. ***vulgarizmy**- sú hrubé, neslušné výrazy s výrazne negatívnym nábojom, ich použitie je v rozpore s etikou spoločenského správania;

➤ podľa pôvodu

- a) **domáce slová** majú domáci pôvod, napr. *noha, zbojník, kniha*;
- b) **cudzie slová** sú slová, ktoré sa preberali a aj v súčasnosti sa preberajú z cudzích jazykov; môžu byť **zdomácnené** (už ich nepociťujeme ako cudzie, napr. *rádio, televízor, uniforma, auto*) a **medzinárodné slová/ internacionalizmy** (vyskytujú sa vo viacerých jazykoch, ide najmä o termíny, napr. *kardiochirurgia, aliancia, substantíva, terorizmus*;

➤ podľa dobového výskytu

- a) **nové slová/neologizmy**, sú novovzniknuté slová alebo spojenia slov; vyžaduje si ich spoločenský vývoj; často sú to slová prevzaté z cudzieho jazyka; napr. **domáceho pôvodu** *mraznička, posilňovňa*; **cudzieho pôvodu** *video, internet, počítač, privatizácia, hamburger*;
- b) **zastarané slová**:
 - 1. **archaizmy** sú slová, ktoré už bežne nepoužívame, nahradili ich novšie slová ich synonymá, napr. *počty – matematika, kantor – učiteľ, mrazivo – zmrzlina*;
 - 2. **historizmy** sú slová, ktoré kedysi pomenovali predmety, ktoré už dnes neexistujú, a preto stratili svoje opodstatnenie: *grifel, fiaker, groš, dukát, vicišpán, pionier, dereš*;

➤ podľa príslušnosti k štylovej vrstve

- a) **štylisticky bezpríznačné/ neutrálné slová**, napr. *žiť, voda, robiť*
- b) **štylisticky príznakové/ zafarbené slová**:
 - 1. **spisovné slová** patria do slovnej zásoby spisovného jazyka a sú kodifikované:
 - ✓ **termíny/ odborné názvy**, umožňujú sa vyjadrovať presne, napr. *gravitácia, morféma*; medzi termíny patria aj **kancelarizmy** (administratívne texty, napr. *splatnosť, faktúra*) a **publicizmy/ žurnalizmy** (publicistické texty, napr. *atentát, terorizmus, lukratívny*);
 - ✓ **knižné/ básnické slová**, nachádzame ich predovšetkým v písomných textoch, napr. *milota, rinúť sa, bohatier, krásnota, deva, luna*;
 - ✓ **hovorové slová** používame v súkromnom prejave, napr. *baloňák, futro, žúrovať, frflať*;

2. nespisovné slová, ich použitie je obmedzené len na veľmi úzky okruh textov:

- ✓ **nárečové slová/ dialektizmy** sa používajú na istom území, napr. *valal*, *bandurka*, *švábka*, *grule*;
- ✓ **slangové slová** používa ich len istá skupina ľudí: študenti, lekári, vojaci, napr. *slovina*, *matika*, *fáro*, *dostať zaracha*, *seknúť s niečím*.

*Len informatívne.

+ s kladným citovým príznakom; - so záporným citovým príznakom

❖ Úloha č. 2

Barok vo svete a na Slovensku, J. A. Komenský a jeho pedagogické diela

Barok (16. - 18. stor.)

Od druhej polovice 16. storočia Európou zmietali viaceré negatívne vplyvy. Osud Európy aj ľudí určovalo súperenie panovníckych rodov o moc, turecká expanzia, živelné pohromy a epidémie, násilie počas tridsaťročnej vojny a aj boje medzi katolíkmi a protestantmi. Viera v schopnosti a rozum človeka naštrbili. Prevládali preto pocity pesimizmu a beznádeje, zaužíva sa heslo „**vanitas vanitatum**“ (márnosť nad márnosť). Spoločnosť si uvedomuje pominuteľnosť pozemského, obracia sa preto k (nadpozemským) hodnotám, ktoré poskytuje náboženstvo a predovšetkým posmrtný život. V krutých časoch sa človek obracia viac k Bohu a viere. V nových podmienkach musí nastať aj zmena myslenia. Preto vzniká nový myšlienkový, ale aj umelecký a kultúrny smer nazývaný **barok**.

Pôvod slova **barok** je nejasný. Väčšinou sa uvádza, že pochádza z portugalského slova *barocco*, ktorým sa označovala veľká perla nepravidelného tvaru. Niektorí historici hľadajú pôvod slova barok v gréckom slove *báros*, ktoré v preklade znamená ťarcha, hojnosť.

Pomenovanie dostal umelecký smer podľa toho, že vo výtvarnom umení a v architektúre sa vyhýbal rovným líniam, pravému uhlu, fasády domov zdobil bohatými reliéfmi, sochy pokrýval bohato riasenými rúchami, zdobil zlatom atď.

Barok je popretím filozofického základu humanizmu a renesancie. Dôvera, že človek porozumie svetu svojím rozumom, je nahradená vierou; radosť zo života je nahradená strachom zo smrti, ktorá v ťažkej historickej dobe reálne hrozila, a pocitom márnosti.

Charakteristika barokovej literatúry

Kolískou baroka je Taliansko a Španielsko. Baroková literatúra ideovo nadväzuje na stredovekú literatúru. Barok chce človeka ohúriť a zapôsobiť na jeho zmysly **dekoratívnosťou, pompéznosťou a patetickosťou**. Skutočnosť sa zobrazuje prostredníctvom znakov a symbolov. Vzniká pompézny knižný štýl so zložitými trópmi a figúrami. Pompéznosť, ozdobnosť, patetickosť sú typické aj pre slovesné umenie. Autori menej využívajú reálny opis a vyjadrujú sa v symboloch, používajú alegóriu. Tematicky sa vracajú k Biblii, k obrane a upevneniu viery.

Typické sú protiklady dobra a zla, túžby po večnom živote a strachu zo smrti, nádeje na vykúpenie a hrôzy z večného zatratenia, vyššieho a nižšieho až ľudového štýlu vyjadrovania.

Popri ornamentnom barokovom štýle sa píše i jednoduché texty, zvyčajne didakticky zamerané na výchovu kresťana. Toto obdobie je veľmi bohaté na diela ľudovej slovesnosti, hlavne povesti, rozprávky, historické a vojenské piesne.

Torquato Tasso (1544-1595)

Oslobodený Jeruzalem, talianska literatúra.

Oslobodenie svätého hrobu počas križiackej výpravy, obsahuje dve ústredné témy: svet zbraní spätý s teologickými predstavami a svet ľudských citov ako protiklad. Keďže epos nebol priaznivo prijatý, sám autor požiadal o prešetrovanie svojich myšlienok inkvizíciou. Napriek jej kladným vyjadreniam upadal do chorobných depresíí.

John Milton (1608-1674)

Jeden z najväčších anglických básnikov všetkých čias. Vynikal v pozorovaní politického diania. Písal hlavne diela o slobodnej demokracii a pedagogické spisy.

Stratený raj, využíva tu biblické príbehy od stvorenia sveta po vyhnanie Adama a Evy z raja.

Ján Amos Komenský (1592 – 1670)

Pedagóg, teológ, kňaz, biskup jednoty bratskej. Počas prenasledovania nekatolíkov musel ujsť, usadil sa v Poľskom Lešne. Žena a deti mu zomreli na mor. Cestoval po rozličných mestách Európy kvôli existenčným starostiam aj ako biskup Jednoty bratskej. V cudzine mali záujem hlavne o jeho pedagogické názory, zverovali mu zakladanie škôl a písanie učebníc. Po vypálení Lešna (Poľsko), odišiel do Amsterdamu. Pochovaný je v blízkom Naardene. Komenského dielo je hlboko späté s humanistickou odpoveďou na problémy vtedajšej spoločnosti (sužovanej 30-ročnou vojnou), na národnú tragédiu i na osobné skúsenosti z

exulantského života. Stredobodom jeho záujmu je človek ako prameň všetkého zla, ale i dobra. Venuje sa aj ľudskej spoločnosti, sociálnym, náboženským a politickým otázkam. Svojím dielom, názormi a pedagogickou činnosťou sa zaradil medzi najvýznamnejšie osobnosti svetovej pedagogiky. Vypracoval systém pedagogiky ako vedy. Natoľko predstihol dobu, že škola jeho predstáv stále zostáva ideálom.

Tvorba:

Labyrint sveta a ráj srdce (nábožensko-filozofická báseň, v ktorej Komenský zobrazuje svet ako mesto; autor vidí trpkú pravdu o svete a ľuďoch aj páchané neprávosti, uteká z povrchného sveta do svojho vnútra a len tu „v raji srdca“, nachádza Krista a pravý pokoj; do protikladu stavia vonkajší svet a vnútro človeka, dobro a zlo)

Didactica magna (Veľká didaktika)

Janua linguarum reserata (Brána jazykov otvorená)

Informatorium školy mateřské

Opera didactica omnia (Zobrané didaktické diela)

Schola ludus (Škola hrou)

Orbis sensualium pictus (Svet v obrazoch)

Všeobecná porada o náprave vecí ľudských

Didaktika magna

Má tridsaťtri kapitol. Komenský preložil didaktiku do latinčiny, čiastočne ju prepracoval, a tak vznikla **Veľká Didaktika**. Stala sa najslávnejším a najcennejším jeho dielom. Vyšla v

roku 1657 v rámci súboru Vychovávateľ prác Komenského. **Veľkú Didaktiku** obohatil ďalšími kapitolami, ktoré sa zaoberali organizáciou školy, systémom školy podľa veku.

Obsah didaktiky: Pojem didaktiky chápe širšie, než ako ju chápeme dnes. Zahrňuje do tohto pojmu i teóriu výchovy a školskú organizáciu, takže je to vlastne všeobecná pedagogika. Prvých 12 kapitol obsahuje všeobecnú pedagogiku 10 ďalších kapitol obsahuje všeobecnú zvláštnu (špeciálnu) pedagogiku. Kapitoly 23 až 26 pojednávajú o vedení mládeže. Posledné kapitoly rysujú školskú organizáciu.

1. Cieľ a úlohy výchovy: V prvej časti sa J. A. Komenský zamýšľa nad cieľom výchovy a dokazuje potrebu škôl a ich opravu. Cieľ života nie je na tomto svete, ale je potrebný náboženský postoj. Človek sa stáva človekom len výchovou. Keď má byť výchova účinná, musí sa s ňou začať už v mladosti a má ju dostať každý – nadaný aj tupý, bohatý aj chudobný, chlapec aj dievča. Školy - dielne ľudskosti, v ktorých sa majú učiť všetci.

2. Prirodzená výchova: Základom zlepšenia školstva by mal byť presný poriadok ako je v prírode. Vyslovuje princíp prirodzenosti vo výchove. Výchova sa má podriaďovať prírode, lebo človek je časťou prírody. Všetky metódy a prostriedky výchovy odvodzujeme z prírody. Pre odôvodnenie správnosti a nesprávnosti u slúži metóda synkretická, vychádza z prírody a jej pochodov.

3. Postup na vyučovaní: Synkretickou metódou dokazuje J. A. Komenský, že učiť sa má od mladosti a má byť rozdielna podľa chápanosti jednotlivých vekových stupňov. Pri učení vychádzame z vecí a nie zo slov. Pri jazykovej sa nemá vychádzať z mluvnice (čítanky), ale z vhodných spisovateľov, ktorí podávajú reč. Tým formuloval J. A. Komenský základy pedagogického realizmu, ktorý ho odlišuje od formalizmu a verbalizmu stredovekého školstva. Učenia a školách má postupovať tak, aby učitelia žiakom poskytovali najprv vecné znalosti, potom vzdelávali ich pamäť, nakoniec jazyk a ruku. Učenie sa má rozdeliť na stupne, budiť záujem dieťaťa o učenie, predkladať látku tak, aby sa im zdala iba hrou. Učiteľ postupuje od ľahšieho k ťažšiemu, najprv materinský jazyk a až potom cudzí. Študent sa nemá preťažovať, najviac štyri hodiny. Učivo má byť užitočné pre život, poznatky sa majú stavať jeden na druhý. Dôležité je opakovanie, skúšky, pokusy a cvičenia. Zavedenie hromadné učenie, to je jeden učiteľ a viac žiakov. Všetci budú používať rovnaké učebnice i pomôcky, u rovnakých predmetov – rovnaké učebné materiály. Postupovať sa bude od nižšieho k vyššiemu a podľa svojich schopností.

4. Mravná výchova je preniknutá náboženstvom, je zastaralá. Len 6. kapitola hovorí o disciplíne, ktorá musí v škole byť. Tresty musia byť preto, aby sa chyby - neposlušnosť neopakovala. Odporúčal netrestať deti za nevedomosť.

5. Školská organizácia: V poslednej časti didaktiky rysuje J. A. Komenský plán školskej organizácie. Východiskom sú štyri vekové obdobia po šiestich rokoch: detstvo, chlapčenské, mládenectvo a mužský vek. Každému obdobiu zodpovedá jeden stupeň školstva. V každej rodine má byť materská škola. V každej obci a meste základná - obecná škola, v každom meste škola latinská, v každom kráľovskom meste, alebo väčšej provincii Akadémia. Pre každú školu pritom J. A. Komenský stanovuje obsah vzdelávania, organizáciu učenia, metodiku vyučovania, princípy a pravidlá. Objavuje sa tu myšlienka jednotnej školy – každý človek má byť vzdelaný bez rozdielu.

Význam: Česká didaktika bola považovaná za stratenú do r. 1841.

V spise Didaktika J. A. Komenský riešil otázky novej výchovy. Vzdelávanie má pomáhať hľadať zmysel života. Právo na výchovu a vzdelanie má každý, to ale vtedajšia doba nepochopila. V didaktike, ktorá sa zaoberala vzdelávaním o vedách, cnosti a zbožnosti, J.

A. Komenský zdôrazňoval dôležitú zásadu prirodzeného, radostného, nenásilného, ale pevného a dôkladného vzdelávania. Jej súčasťou mali byť i učebnice a metodické príručky. Jednu z príručiek J. A. Komenský nazval „Informatorium školy materské“.

Slovenská baroková literatúra (1650-1780)

Barokové obdobie sa v Uhorsku vyznačovalo upevnením feudalizmu a prehĺbením hospodárskeho a spoločenského úpadku. Opäť rastie moc feudálov a cirkvi. Veľký podiel mali aj turecké vpády, habsburské vojská, povstania šľachty a protireformačné boje. Administratívnym, náboženským a literárnym jazykom bola aj naďalej latinčina a slovakizovaná čeština.

Literárny barok sa rozčleňuje na:

- a) **náboženský literárny barok** (katolícky a evanjelický);
- b) **svetský literárny barok**.

Náboženskú barokovú poéziu predstavujú katolícke a evanjelické spevníky. Prvý tlačný katolícky spevník **Cantus catholici (Písne katolícké)** zostavil a vydal jezuita **Benedikt Szöllösi**.

Evanjelický spevník **Juraja Tranovského Cithara sanctorum (Písne duchovní staré i nové)** vychádzal stále v nových vydaniach a postupne sa dopĺňal o nové piesne s charakteristickou barokovou poetikou (spevník dosiahol vyše sto vydaní).

V svetskej literatúre vznikajú nové žánre, ako napr. cestopisy, memoáre, životopisy, denníky (prevažne latinské). Spisovatelia v nich zachytili svoje zážitky čast z nedobrovoľných ciest Slovákov do a z tureckého zajatia, napr. dielo **Štefana Pilárika – Sors Pilarikiana (Los Pilárika Štěpána)**, ktorého zajali pri Myjave Turci a len so šťastím sa dostal z Rumunska naspäť domov. Dielo **Daniela Krmana ml. – Itinerarium (Cestovný denník)** je skutočným záznamom cesty do Ruska, kam ho ako svojho diplomata vyslala synoda, aby žiadal pomoc od švédskeho kráľa pre uhorských evanjelikov. Čiastočne sa tvorila v latinčine, slovakizovanej češtine. Bola zachytená v zborníkoch, rukopisných spevníkoch, ktoré zohrali významnú úlohu pri zbližovaní umelej tvorby s ľudovou a náboženskou so svetskou.

Málo docenená je autobiografická a cestopisná próza **Mórica Augusta Beňovského – Pamäti a cesty Mórica Augusta Beňovského**. Neskorší „kráľ“ Madagaskaru prechádza vo francúzskych službách cez Sibír, Kamčatku, do Číny a na Madagaskar, kde ho domorodci zvolia za náčelníka.

Najvýraznejšou vedeckou kapacitou tohto obdobia je **Matej Bel**, „ozdoba Uhorska“, ktorý pôsobil aj na kráľovskom dvore. Jeho vedecké dielo **Historicko-zemepisná vedomosť o novom Uhorsku** charakterizuje oblasť a slovenské obyvateľstvo niektorých uhorských stolíc.

K svetskej literatúre patrí aj baroková **didakticko-reflexívna (mravoučná) poézia** – prebásňovali sa v nej ľudové príslovia, ktoré obsahovali mravné ponaučenia a návody, ako sa zachovať v akejkoľvek životnej situácii. Jej predstaviteľmi boli **Peter Benický** (17. storočie) a **Hugolín Gavlovič** (18. storočie).

Z diel **Hugolína Gavloviča** vyšla tlačou takmer o sto rokov neskôr iba rozsiahla veršovaná skladba **Valaská škola – mravúv stodola**. Obsahuje vyše 1200 básní – mravných ponaučení. Je napísaná silne slovakizovanou češtinou. Je to životná múdrosť a skúsenosť spísaná medzi pastiermi, sú to mravné ponaučenia a praktické rady o životných otázkach na základe náboženských, svetských a morálnych zásad, ktoré majú viesť čitateľa k zbožnému a cnostnému životu. Objasňoval vzťah jednotlivca k Bohu, blíznym a k spoločnosti. Za pravé šťastie považuje Božiu milosť, odsudzuje poverčivosť, vieru v sny a upozorňuje na nevyhnutnosť smrti, preto nabáda ľudí k bázi pred Bohom. Témy básní, v ktorých sa pokúsil opísať základné medziľudské vzťahy, sú rozmanité: rodina, priateľstvo, mier, vzdelanie, vlasť, vrchnosť, vojna, chudoba, bohatstvo, zlodejstvo a pod. V ponaučeníach uvažuje aj o opilstve a jeho vplyve na rodinu.

Velmi je hlupý, kdo vlast svú tupí

Sladký je chre červíčkovi, když se v nem uláhne,
a jak z neho kdy vyleze, zas se k nemu táhne.
Sladká je vlas člověku, v které se narodí,
kterú sladkost v člověku prirodzenost plodí.

Blázen je, kdo před jinými vlast svú potupuje,
s potupením svoje vlastní chváluje.
Kdo vlast svoju potupuje, i sám seba haní,
nevdečný je, kdo uctívost svoje matky nebrání.

Když je vlast v neuctivosti, i ten bez cti bývá,
který v neuctivej vlastní narození mívá.
A tým větší pro nevdečnost potupení získá,
jak nálezky, cudzí mravy do své vlastní vtiská.

Hle, člověk opilý – žádnému nemilý

Jestli se chceš, jako svedčí, opilstva varovat,
tak sobe daj opilého člověka malovat:
Nech bude neočesaný a sliny po bradě, neumytý,
nеспособný, zaválaný všade.

Slabé nohy, mrtvý jazyk a krvavé oči,
vždycky letíc dolu nosem, čo s nohú pokorčí.
V hlavě víno, v bruchu rozum, v údech žádné síly,
tento nápis daj pod neho: Hle, člověk opilý.

Tento člověk není člověk, neb rozum utratil,
když se zbytečným nápojem v hovado obrátil.
A jak spadne do kaluže, bude postel jeho,
a i svine tam líhají z obyčeje svého.

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/165/Gavlovic_Valaska-skola-mravuv-stodola

